

ЗАХОДИ ДЕРЖАВИ В ПОСТКОНФЛІКТНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Багінський А. В.,

старший викладач кафедри соціології

Національного технічного університету України

«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

Стаття стосується спектра державних заходів щодо подолання наслідків насилля в процесі постконфліктного відновлення. Розкриваються соціально-політичні, соціально-психологічні та соціально-економічні особливості державної політики в постконфліктних суспільствах.

Статья касается спектра государственных мер по преодолению последствий насилия в процессе постконфликтного восстановления. Раскрываются социально-политические, социально-психологические и социально-экономические особенности государственной политики в постконфликтных обществах.

The article deals with a range of state measures to overcome the consequences of violence in the post-conflict recovery process. The sociopolitical, socio-psychological and socio-economic features of state policy in post-conflict societies are revealed.

Ключові слова: держава, конфлікт, постконфліктне врегулювання, постконфліктне суспільство, перехідне суспільство, правосуддя перехідного періоду, розбудова миру.

Постановка проблеми. Повернення держави в соціологічний дискурс може спиратися на вивчення ролі державних заходів у суспільствах, які долають наслідки насилля. Державна роль у постконфліктний період є особливою та специфічною, оскільки інтервенції мають здійснюватися оперативнo й ефективно в різні сфери суспільства одночасно. Водночас подолання соціальної стратифікації є тривалим процесом, при цьому питання пріоритетності використання ресурсів передбачає політичне рішення в низці дилем, що виникають під час і після врегулювання конфлікту. Яким має бути компонент міжнародної допомоги постконфліктній державі, щоб остання могла зберігати свою суверенність і легітимність? Як акумулювати ресурси розбудови миру та водночас будувати демократію, що передбачає розподіл суспільних ресурсів між соціальними групами? Якими можуть бути заходи держави в психосоціальному й економічному відновленні жертв конфлікту? З'ясуванню відповідей на ці питання присвячено наші пошуки.

Аналіз останніх публікацій. Подолання наслідків конфлікту в економічному, соціально-психологічному й політичному аспектах розглядається в роботах Р. Мак-Гінті, О. Річмонд, Д. Мелоун, К. Верместер, В. Ламборн, Н. Айкена, Е. Стауба, З. Міллер, зокрема, у межах дослідження механізмів «правосуддя перехідного періоду». В українській науці інтерес до цієї проблематики лише починає з'являтися, що зумовлюється збройним протистоянням на Сході України, а також пошуками ймовірних шляхів постконфліктного відновлення.

Метою статті є окреслення проблем, що постають перед державою в постконфліктній відбудові суспільства та можуть із різним ступенем успішності вирішуватися державними органами, а також деяких способів їх подолання.

Виклад основного матеріалу. З огляду на те, що держава в постконфліктному суспільстві має, як правило, низький рівень довіри з боку населення та обмежені ресурсні можливості для врегулювання конфлікту, поширеною є практика миротворчих операцій та інших організаційних заходів щодо надання підтримки миру.

Загалом у період із 1948 р. до 1987 р. Рада Безпеки ООН ініціювала 13 операцій із підтримання миру та відрядження військових спостерігачів. Більшість цих операцій (а саме 7 із 13) були розгорнуті на Близькому Сході – у регіоні, що має незаперечне геостратегічне значення для основних постійних членів Ради Безпеки ООН [1, с. 13]. Розпад біполярної системи світу та деяка обмеженість миротворчих операцій щодо подолання наслідків насилля в 60–80 рр. ХХ ст., особливо в аспекті встановлення довготривалого миру, трансформувала підходи до розроблення міжнародного компоненту постконфліктного відновлення.

Відповідно, можна виокремити три підетапи динаміки миротворчих операцій у 90-х рр. ХХ ст. Перший підетап стосувався розпаду біполярного світу після завершення холодної війни та був позна-

чений ентузіазмом довкола перспективи миротворчих операцій. Другий підетап стосувався послаблення ентузіазму внаслідок провальних місій у Руанді, Сомалі та Боснії в середині 1990-х рр. Третій підетап відбувся наприкінці десятиліття, коли були розгорнуті потужні місії в Сьєрра-Леоне, Східному Тиморі, Демократичній Республіці Конго та Косово [1, с. 37].

Д. Мелоун та К. Верместер наголошують: «Упродовж останнього десятиліття також спостерігалося більш широке застосування в МО цивільних компонентів, пов'язане з принциповими змінами цілей цих місій. Серед таких компонентів – функції цивільної поліції (CIVPOL), моніторинг і демократизація виборчих процесів, гуманітарна допомога, економічне відновлення та робота, спрямована на довгостроковий розвиток, цивільне будівництво, моніторинг дотримання прав людини та, особливо, захист, розмінування й (іноді) інші завдання» [1, с. 40].

Крім власне організаційного складника, допомога західного світу виявлялася в просуванні, а інколи навіть нав'язуванні в перехідних суспільствах правових норм і політичних інститутів «старого світу», що часто ускладнювало мирний процес та не враховувало місцевий контекст розбудови миру. Крім того, швидкість, з якою міжнародні донори хотіли отримати результат від міжнародної інтервенції, могла суперечити тривалому процесу психосоціального й економічного відновлення жертв конфлікту.

З ідеологічної позиції західні інтервенції в конфлікт на рівні держав, міжнародних організацій, фінансових інституцій можуть бути визначені як «ліберальний мир» [2, с. 491].

З. Міллер підкреслює, що комісії правди та інші перехідні «інструменти» використовуються для забезпечення дотримання норм нової ліберальної держави (наприклад, верховенства права, поразки безкарності, зміцнення демократичних інституцій) і пам'яті про насильницьке минуле на службі створення мирного майбутнього [3, с. 266].

Р. Мак-Джінті та О. Річмонд наголошують на суперечностях, які несе в собі ліберальний мир: з одного боку, ліберальні цілі верховенства права, прав людини та розвитку, а з іншого – загрози ліберального імперіалізму, що сягає коренями XIX ст. [2, с. 492].

Сучасні теорії «правосуддя перехідного періоду» намагаються подолати суперечність між обмеженістю підтримки міжнародних акторів та крихкістю держави й слабкістю громадянського суспільства.

Загалом у перехідних суспільствах держава має чотири базові обов'язки: 1) зобов'язання розслідувати порушення прав людини та притягнути винних до відповідальності; 2) зобов'язання забезпечити право знати правду про події минулого та долю людей, які зникли; 3) право на відшкодування шкоди, завданої жертвам порушень прав людини; 4) обов'язок держави запобігти повторенню подібних подій у майбутньому [4, с. 10].

В. Ламборн зазначає: «Транзитивне правосуддя імплементується в процесі переходу від насилля чи масового насилля до певної більш мирної та демократичної держави. З позиції громадянського суспільства правосуддя може бути здійснене не лише як відшкодування за злочини, а й як спосіб примирення з минулим і побудови нового майбутнього» [5, с. 29].

Дослідники пропонують моделі, де держава взаємодіє з громадянським суспільством на шляху до відтворення миру в довгостроковій перспективі та примирення.

Децентралізована модель правосуддя перехідного періоду виникла в Північній Ірландії, де локальні ініціативи з примирення поєднували зусилля громад та урядові й неурядові інтервенції. Примирення протестантів (юніоністів) і католиків (націоналістів), на думку Н. Айкена, здійснюється за допомогою інструментальної, соціоемоційної та дистрибутивної форм соціального наування [6, с. 167].

Урегулювання «ольстерської кризи» британський уряд на чолі з Е. Блером здійснював у двох напрямках: по-перше, Е. Блер залучився підтримкою Прем'єр-міністра Ірландії Б. Ахерна та міжнародною підтримкою, насамперед Президента США Б. Клінтона; по-друге, відбулося включення до переговорного процесу абсолютно всіх реально діючих політичних сил, у тому числі радикальних [7, с. 8].

Подолання соціальних нерівностей у Північній Ірландії здійснювалося завдяки законодавчим реформам, на меті яких було усунення дискримінаційних практик: диспропорцій у доходах, нерівного доступу до системи освіти, електоральних маніпуляцій. У 1991 р. було започатковано активну стратегію уряду щодо усунення соціальних нерівностей між націоналістськими та юніоністськими громадами. Зокрема, створено Комісію Рівності, головним завданням якої стало запобігання дискримінації за релігійними й політичними ознаками під час одержання робочих місць. Також було запропоновано близько 300 рекомендацій щодо зміни законодавства, які втілено в 2000-х рр. Політична реформа передбачала рівномірний розподіл влади між опонентами в Асамблеї Північної Ірландії – однопалатному законодавчому органі [6, с. 173].

На думку Н. Айкена, дослідника кейсу «ольстерської кризи», насилля на основі етнічних, релігійних, політичних і колективних ідентичностей спрямоване не на індивідуальність, а на групу. Інсти-

туційний дизайн перехідного правосуддя має спиратися на фундаментальні розбіжності всередині або між групами [8, с. 3].

Примирення в розділених суспільствах – це трансформаційний процес, що вимагає зміни цілей, вірувань, оцінок, емоцій більшості членів суспільства. Успішне примирення вимагає соціального наування колишніх ворогів, активного процесу інтерпретації, перевизначення реальності, того, що люди визначають як реальне, можливе й бажане, на базі нового нормативного знання [8, с. 17].

У цьому допомагає соціальне наування – набір соціальних та психологічних процесів, у яких колишні вороги долають негативне сприйняття одне одного. Насамперед необхідним є створення умов для позитивного контакту груп, зменшення пересторог «ми» замість «наші проти їхніх». Тому першим механізмом соціального наування є інструментальне навчання – перебудова відносин і ставлень між раніше розділеними групами. Навчання відбувається за допомогою діалогу, що створює більш включені форми спільної ідентифікації. Далі відбувається соціоемоційне навчання – спроби зменшення злоби, негативних поглядів, пов'язаних із минулим насиллям, що провадять «справедливість» і «правду». Третім механізмом, на переконання Н. Айкена, є дистрибутивне навчання, що спрямоване на подолання матеріальних та економічних нерівностей між розділеними групами в постконфліктних суспільствах. До цього механізму належать положення репарацій та реформи, націлені на зменшення економічних нерівностей [8, с. 5].

Постконфліктний період може надати унікальну можливість, «трансформаційний момент» для соціального наування в розділених суспільствах. Колишні вороги заново визначають свої відносини та по-новому визнають своє ставлення до Іншого [6, с. 170]. Відповідно, кінцевою метою кожного типу наування є три типи примирення (інструментальне, соціоемоційне та дистрибутивне), що спираються на інтервенції держави в контексті правосуддя перехідного періоду. Інструментальне примирення передбачає створення позитивного контакту між групами засобами міжгрупового діалогу. Соціоемоційне примирення спрямоване на подолання негативних емоцій і почуттів, що виникли в результаті конфлікту (зокрема, недовіри, страху, апатії); до нього входить відновлення правди як спільного розуміння подій минулого. Дистрибутивне примирення створюється внаслідок подолання матеріальних і структурних соціальних нерівностей у суспільстві [6, с. 171]. В останньому типі примирення бачимо, що держава має змогу впливати на економічне становище постраждалих від конфлікту.

На думку З. Міллер, у перехідних суспільствах виникають щонайменше три економічні питання: 1) економічні корені та наслідки конфлікту, які мають здолати інституції правосуддя з перехідного періоду; 2) економічна лібералізація, яка супроводжує політичну лібералізацію в багатьох перехідних контекстах, що стосується соціально-економічного перерозподілу ресурсів у постконфліктній державі; 3) плани розвитку нового уряду на майбутнє [3, с. 267].

Особливий акцент під час подолання наслідків насилля робиться на репараціях. Проте при цьому немає однозначної універсальної форми виплат жертвам конфлікту, яка задовольнила б усі економічні потреби. Репарації можуть набувати різних форм: від грошових до символічних. Крім того, рішення про виплату репарацій реалізується державою на основі домовленостей на рівні інститутів правосуддя перехідного періоду, насамперед комісій зі встановлення істини.

Наприклад, модель репарацій, що використовується в Колумбії, передбачає використання механізмів реституції та компенсації. Державний супровід спрямований на реалізацію прав людей, які постраждали від конфлікту, і спрямований насамперед на сферу освіти, охорони здоров'я, програми надання робочих місць. Окрім того, держава вживає заходи щодо відновлення гідності жертв, збереження пам'яті, відтворення правди та створення умов для гарантій неповторення насилля [9, с. 38].

Висновки. Таким чином, для подолання наслідків насилля та постконфліктної відбудови суспільства держава повинна враховувати весь спектр соціальних проблем – політичних, соціально-психологічних, економічних. Вирішення політичних проблем здійснюється через надання широких політичних прав та забезпечення інклюзивності соціальних груп суспільства. Соціально-психологічні проблеми вирішуються, зокрема, через трансформацію групової ідентичності соціальних груп, які протистоять у конфлікті, взаємодію в контексті обміну соціальним досвідом. Економічні питання постконфліктної відбудови стосуються розроблення ефективної системи репарацій на індивідуальному, груповому й національному рівнях.

Література:

1. Malone D., Wermester K. Boom and bust? The changing nature of UN peacekeeping. *International Peacekeeping*. 2000. Vol. 7. Issue 4. P. 37–54.
2. Mac Ginty R., Richmond O. Myth or Reality: Opposing Views on the Liberal Peace and Post-war Reconstruction. *Global Society*. 2007. Vol. 21. Issue 4. P. 491–497.

3. Miller Z. Effects of invisibility: in search of the “economic” in transitional justice. *The International Journal of Transitional Justice*. 2008. Vol. 2. P. 266–291.
4. Базове дослідження із застосування правосуддя перехідного періоду в Україні : монографія / за заг. ред. А. Буценка, М. Гнатовського. Київ : РУМЕС, 2017. 592 с.
5. Lambourne W. Transitional Justice and Peace building after Mass Violence. *The International Journal of Transitional Justice*. 2009. Vol. 3. P. 28–48.
6. Aiken N. Learning to Live Together: Transitional Justice and Intergroup Reconciliation in Northern Ireland. *The International Journal of Transitional Justice*. 2010. Vol. 4. P. 166–188.
7. Крушинський В. Е. Блер і проблема мирного врегулювання у Північній Ірландії. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2014. Вип. 123. Ч. 1. С. 4–15.
8. Aiken N. Identity, reconciliation and transitional justice: overcoming intractability in divided societies. Oxon : Transitional Justice Routledge, 2013. 280 p.
9. Reparations in Columbia: where to? Mapping the Colombian Landscape of Reparations for Victims of the Internal Armed Conflict: Policy paper (February, 2019). URL: <https://reparations.qub.ac.uk/assets/uploads/ColumbiaReparationsPolicyReportFORAPPROVAL-SP-HR-NoCrops.pdf>.